

24. Weckel U. Zwischen Hauslichkeit und Offentlichkeit. Die ersten deutschen Frauenschriften im spaten 18. Jahrhundert und ihr Publicum. -Tubingen, 1998;
25. Melville G, Moos P. (Hg.). Das Offentliche und Private in der Vormoderne (Norm und Struktur 10). - Koln, 1998.
26. Das Geheimnis am Beginn der europaischen Moderne / Hg. v. Gisela Engel, Brita Rang, Klaus Reichert u. a. -Frankfurt a. M., 2002.
27. Rau S., Schwerhoff G. (Hg.). Zwischen Gotteshaus und Taverne. Offentliche Raume im Spatmittelalter und fruher Neuzzeit. - Wemar; Wien, 2004. - S. 22, 76, 156.
28. Ibid., S. 595.
29. Lutter Ch. Politische Kommunikation an der Wende vom Mittelalter zur Neuzzeit. Die Beziehungen zwischen der Republik Venedig und Maximilian I. (1495-1508). - Munchen, 1998.
30. Lutter C. Ibid. - S. 12-14.
31. Koln als Kommunikationszentrum. Studien zur fruhenzeitlichen Stadtgeschichte. - Koln, 1999.
32. Мак-Люэн Маршалл. Галактика Гутенберга. Сотворение человека печатной культуры. - К., 2004. - С. 4.
33. Faulstich W. Medien zwischen Herrschaft und Revolte. Die Medienkultur der fruhen Neuzzeit (1400 - 1700). - Gottingen, 1998. - S. 297-299.
34. Ibid. S. 108
35. Das Mittelalter. Perspektiven mediavistischer Forschung -2004. - 1: Medialitat im Mittelalter.
36. Трубникова Н. В., Уваров П. Ю. Пути эволюции социальной истории во Франции // Новая и новейшая история - 2004. - № 6. - С. 128.

Раїса Воробей

БЛАГОДІЙНІ ТА ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ У СИСТЕМІ МІСЦЕВИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Вивчаючи процес державотворення губернського рівня другої половини ХІХ - початку ХХ століть, слід вказати на входження до системи місцевих органів управління губернських благодійних та громадських організацій: приказів громадської опіки, управлінь Товариства Червоного Хреста, товариств земських, міських і станових установ.

З метою проведення аналізу різнобічної діяльності громадських організацій Чернігівської губернії зазначеного періоду зупинимося на двох з них - Чернігівському управлінні Товариства Червоного Хреста та повітових комітетах громадської організації - Всеросійського товариства покращення народної праці.

Щодо виконання соціальних цілей держави у здійсненні управління як на центральному, так і регіональному рівнях значною за обсягами була діяльність Чернігівського управління Товариства Червоного Хреста, робота якого очолювалася та контролювалася губернатором. Засноване у 1867 році як Чернігівське місцеве управління Російського товариства піклування про поранених і хворих воїнів, у 1879 році було перетворене на місцеве управління Товариства Червоного Хреста за підпорядкуванням головному управлінню товариства. У повітах управління мало відділення, які називалися дамськими комітетами. Фінансова база діяльності товариства складалася з внесків і пожертв. Основна функція організації полягала у наданні допомоги пораненим, хворим та інвалідам війни, організації лазаретів, шпиталів, притулків тощо.

Декретом РНК України від 28 лютого 1919 року всі справи товариства в Україні були передані Місії Російського Товариства Червоного Хреста. Декретом РНК УРСР «Об учреждении Особого Комитета Украинского Красного Креста» від 14 березня 1919 року воно було реорганізоване у Комітет Червоного Хреста в Україні.

Зазначимо існування чіткої організації роботи та системи підпорядкування по вертикалі цієї організації. Ще до 1879 року, коли управління товариства існували як регіональні відділення Російського товариства піклування про поранених і хворих воїнів, була налагоджена щомісячна звітність про жертви на допомогу пораненим і хворим воїнам, а також про загальний стан наявного капіталу. 1 червня 1879 року за

підписом голови головного управління товариства генерал-ад'ютанта Баумгартена на всі відділення направлено директиву щодо зміни термінів звітування - замість щомісячного вводилося звітування про фінансовий стан відділень двічі на рік - на 1 січня та 1 липня [2, арк. 45].

Головою місцевого управління товариства обирався губернатор, а обов'язковими членами були повітові військові начальники, які у письмовому вигляді подавали на ім'я губернатора заяву та зобов'язання сплачувати внески [4, арк. 39]. Іншими членами були керівники чи представники всіх губернських установ та організацій. Всі важливі питання вирішувалися на загальних зборах членів товариства.

На рівні губернії була налагоджена система збору пожертв від повітів, причому цей обов'язок покладался на повітових ісправників, а звітували вони про зібрані суми пожертв на ім'я губернатора. Так, наприклад, у 1876 році було оголошено кампанію із збирання пожертв на користь «страждущих семейств славян Боснии, Герцеговины, Болгарии и Сербии» [5, арк. 207]. Для прикладу звернемося до рапорту Новозибківського повітового ісправника на ім'я чернігівського губернатора від 15 січня 1877 року про пожертви чиновників Новозибківського повітового поліцейського управління протягом вересня-грудня 1876 року сріблом 63 рублі 90 копійок для допомоги пригнобленим слов'янам Балканського півострова [5, арк. 211].

Зауважимо, що найважливіші директиви з міністерства внутрішніх справ направлялися на ім'я губернатора, такі, наприклад, як вказівка департаменту виконавчої поліції щодо лікування та подальшого розподілу воїнів Болгарії та інших слов'янських країн, які перебували у шпиталях Товариства Червоного Хреста [1, арк. 84]. Документи фонду Чернігівського місцевого управління Товариства Червоного Хреста містять також відомості про чернігівців, які брали участь у національно-визвольній боротьбі балканських народів проти османського ярма у 1877-1878 роках.

Збір коштів для діяльності товариства проводився також і з установ губернського рівня, про що, наприклад, свідчить звіт управляючого державним майном Чернігівської губернії від 2 вересня 1877 року [5, арк. 844], повітового предводителя дворянства від 31 серпня 1877 року [5, арк. 848], настоятелів соборів і монастирів тощо.

Діяльність товариства не тільки організовувалася, контролювалася з боку міністерства внутрішніх справ і Російського товариства, а й всіляко підтримувалася і заохочувалася. 31 серпня 1877 року міністерство внутрішніх справ направило чернігівському губернатору подяку за пожертвування селянами Бобровицької і Щаснівської волостей Козелецького повіту 260 рублів на потреби поранених і хворих воїнів [5, арк. 875]. Окрім того, всі губернії звітували про проведену роботу та про ситуацію щодо кількості медичного персоналу, забезпечення хворих продовольством, організацію роботи санітарних потягів, пересувних шпиталів тощо [3, арк. 2 - 6]. Така інформація збиралася місцевими управліннями товариства з повітових дамських комітетів та наглядачів повітових шпиталів, узагальнювалася та направлялася на головне управління товариства. На три-чотири губернії призначався уповноважений від головного товариства, який виступав проміжною ланкою щодо організації виконання завдань місцевими відділеннями товариства та здійснення контролю за їх діяльністю.

Таким чином, Чернігівське місцеве управління Товариства Червоного Хреста являло собою громадську організацію, яка мала примусовий організаційно-функціональний характер. Фактично шляхом організації таких товариств держава вирішувала одну зі своїх важливих функцій - соціальну, адже фінансова основа їх існування будувалася головним чином за рахунок членських та благодійних внесків. Товариства перебували під імператорським патронатом, очолювалися губернатором і контролювалися міністерством внутрішніх справ. Звичайно, громадською організацією у сучасному розумінні товариства назвати складно, хоча не слід недооцінювати їх діяльність щодо організації лікарень, шпиталів та лікування у них поранених воїнів.

На наш погляд, досить цікавою та корисною за досвідом є також інформація про створення волосними правліннями для населення відповідних повітів у 80-х роках XIX століття повітових комітетів громадської організації - Всеросійського товариства покращення народної праці. У даному випадку не ставиться за мету прослідкувати етапи створення та результативність діяльності місцевих комітетів Всеросійського товариства покращення народної праці за відсутності достатньої кількості місцевого архівного матеріалу. Вважається за необхідне висвітлити різнобічну спрямованість щодо утворення

та діяльності громадських організацій, у тому числі і просвітницького характеру.

Цю ініціативу проявив Санкт-Петербурзький комітет засновників Всеросійського товариства покращення народної праці на вшанування пам'яті Олександра II. У вересні та жовтні 1881 року циркуляр про створення товариства був розісланий губернським і повітовим земським управам, міським управлінням і магістратам усіх губернських, повітових і заштатних міст, комітетам торгівлі і мануфактур, біржовим комітетам, купецьким, міщанським, ремісничим управам, а також губернаторам, єпископам, повітовим предводителям дворянства, міським головам та усім економічним, сільськогосподарським, технічним і промисловим товариствам.

Мета створення товариства - організація навчання селян і ремісників задля підвищення ефективності їхньої праці. Недостатня кількість сільськогосподарських і ремісничих шкіл призводила до того, що «...до сих пор в нашем отечестве поражает прискорбная несообразность: при изобилии естественных богатств в стране, масса населения не только лишена достатков, но во многих местах претерпевает нужду и лишения. С грустью и тревогою на каждом шагу приходится убеждаться, как беспомощен наш простолудин пред самыми незначительными препятствиями на его трудовом пути, - как слаб он в борьбе со всякими невзгодами, - как много труда пропадает бесследно и для страны, и для самого труженика» [6, арк. 67].

Визначалися три основні принципи діяльності товариств: по-перше, практична організація сільськогосподарських і ремісничих шкіл покладалася на місцеві громадські установи - як земські і міські, так і деякі станіві; по-друге, фінансову базу товариств мали забезпечити внески членів товариств, а також благодійні внески зацікавлених осіб; по-третє, місцеву організацію діяльності товариств необхідно було координувати з керівництвом всеросійського комітету. Отже, передбачалося, що товариства будуть мати головне управління у Санкт-Петербурзі, призначення якого полягало лише у спрямуванні діяльності товариств у єдиному напрямі.

У рекомендаційному листі Санкт-Петербурзького комітету засновників товариства до земських, міських і станівих установ від 1 листопада 1881 року були внесені пропозиції щодо винесення питання про заснування місцевих товариств на земські, міські і станіві збори та надання комітету інформації такого змісту: які промисли поширені у тій чи іншій місцевості; які заходи могли б покращити розвиток цих промислів; чи є на місцях особи, яким можна доручити організацію роботи товариств; які кошти на місцевих рівнях можуть бути залучені для роботи товариств. Водночас було рекомендовано налагодити процес збору і оформлення благодійних внесків на рахунок товариств, при цьому приймати внески як у грошовому вигляді, так і у вигляді нерухомого майна (приміщення, мастки, земельні ділянки тощо).

Через два роки, 10 вересня 1883 року, повітові земські управи Чернігівської губернії направили на всі волості практичні рекомендації та пропозиції взяти участь у створенні місцевого комітету товариства того чи іншого повіту. Пожертвування та членські внески рекомендовано було надсилати у повітову земську управу. Члени товариства могли бути: дійсними, з одноразовим внеском 1000 карбованців або пожертвуванням майна на суму не менше 1000 карбованців чи «члени-соревнователи» із щорічним внеском по 6 карбованців чи одноразовим у розмірі 100 карбованців. У члени товариства могли записуватися як окремі особи, так і певні установи: волосні і сільські товариства, приходські попечительства, ощадні товариства та інші. Всі установи одразу після вступу до товариства повинні обрати своїх представників до місцевого комітету товариства [6, арк. 66].

Зауважимо, що мета створення товариства мала позитивне значення (що є актуальним і для сучасності), проте діяльність його назвати ефективною навряд чи можливо, адже грошові внески в основному використовувалися не за призначенням і часто за відсутності єдиного координування проєктів.

Підсумовуючи, зауважимо про достатньо активну допомогу громадських організацій у здійсненні своїх функцій губернськими державними установами. Підкреслимо, що структура, функції та повноваження як всіх губернських органів управління, так і громадських організацій були визначені законодавством Російської імперії, в якому наголошувалося на керівній ролі (безпосередній або опосередкованій) в їх діяльності губернатора, що не характеризує «громадськість» названих установ у сучасному її розумінні.

Джерела та література:

1. Дело о прибывающих в Черниговскую губернию раненых воинах для лечения. - ДАЧО. - Ф. 142. - Оп. 1. - Спр. 26. - 86 арк.
2. О доставлении срочных ведомостей и сведений в Главное Управление по обороту сумм и устройству госпиталей. - ДАЧО. - Ф. 142. - Оп. 1. - Спр.1. - 58 арк.
3. О доставлении сведений по устройству лазаретов общества Красного Креста и о видах помощи. - ДАЧО. - Ф. 142. - Оп. 1. - Спр. 55. - 163 арк.
4. О периодических избраниях членов местного управления и о представлении к наградам лиц, принимавших участие в деятельности общества. - ДАЧО. - Ф. 142. - Оп. 1. - Спр. 11. - 78 арк.
5. О пожертвованиях разных лиц и учреждений в пользу раненых и больных воинов. - ДАЧО. - Ф. 142. - Оп. 1. - Спр. 2. - 900 арк.
6. Сборник документов: циркуляр Черниговской казенной палаты о порядке принятия выкупных платежей с крестьян; предписание Черниговского губернатора о наблюдении за правильным ведением торговли и развития промыслов; отношение комитета общества улучшения народного труда об организации отделения общества в Шаповаловской волости и др. - ДАЧО. - Ф. 801. - Оп. 1. - Спр. 2398. - 75 арк.

Петро Пиріг, Олександр Любич

ПРОМИСЛОВІСТЬ ЧЕРНІГВІЩИНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст.

Ще до відміни кріпосного права у 1861 р. феодальне господарство Російської імперії прийшло в стан кризи, яка пояснювалась накопиченням протиріч між натурально-кріпосницьким профілем більшості вотчин і товарно-грошовими відносинами в країні, які перероджувалися у буржуазні. Ступінь пристосування старих порядків до нових соціально-економічних умов був недостатнім. Невелика частина поміщиків почала шукати виходу з цього становища в спробах перейти від екстенсивного кріпосного господарства до інтенсивних, прогресивніших форм. Вони почали заводити у своїх маєтках багатопільну систему, культивувати кращі сорти зернових, сіяти нові сільськогосподарські культури, застосовувати удосконалені знаряддя праці. Для більшості ж старі порядки кріпосної держави бачилися як природний стан, саме для неї перехід на виробництво промислових товарів сприймався як найперспективніший шлях збагачення.

На початок ХІХ століття досить розповсюдженою галуззю промисловості було гуральництво. У 1801 р. в Україні нараховувалось 7 839 гуралень, де виготовляли 5 мільйонів відер горілки, з яких на користь царської казни ішов податок по 60 коп. з відра [1]. Надто помітний поштовх до зростання промислових підприємств у першій половині століття дала «континентальна блокада». З'явилися нові галузі виробництва та збільшилась кількість промислових підприємств. Так, уже у 1825 р. в Україні працювало 103 суконних, 136 залізничних, по 95 чавунних і салотопних, 54 свічних, 85 шкіряних, 37 скляних і кришталевих, 30 мідних, 25 миловарних, дев'ять полотняних мануфактур [2].

У Чернігівській губернії на початку ХІХ ст. діяло три чавуноливарні та два мідноливарні заводи мануфактурного типу, які виготовляли обладнання для винокурних заводів, домашній посуд, дзвони для церков. Працювало 276 цегляних, вісім кахельних, чотири скляних і два селітряні заводи та інші підприємства. У с. Вишеньки розташовувався механічний завод, який випускав обладнання для цукрових заводів не тільки Чернігівської, а також Орловської та інших губерній [3. С. 356]. Населення північних повітів, де були особливо низькі врожаї, змушене було займатися промислами та відхідництвом. Саме там зародилося найбільше суконних фабрик, промислових підприємств з обробки шкіри і виробництва цукру. В 1845 році на Чернігівщині працювало 23 суконні, по шість бавовняних, парусинних, панчішних фабрик та 42 шкіряні заводи. Більшість із них зосереджувалась у Новгород-Сіверському, Мглинському, Кролевецькому та Суразькому повітах. Продукція збувалася, в основному, в навколишній місцевості, частково в Литві, Білорусі, Москві та Петербурзі. Виробництво сукна, полотна, скатертин і весільних рушників переважало в Сосницькому, Борзнянському і Ніжинському повітах. У Березні, Олишівці, Коропі,